

ฝรั่งเศสกับการให้การศึกษาแก่อาณานิคมอินโดจีน*

สุนันทา บัญญาฤทธิ

จากหัวข้อเรื่อง ผู้เขียนใคร่ขอชี้แจงว่าจะพูดถึงอินโดจีนสมัยที่ฝรั่งเศสเริ่มเข้าปกครองจนถึงปี ค.ศ.

๑๕๐๐

คำว่า “อินโดจีน” ตามความหมายในศตวรรษที่ ๑๙ หมายถึง ดินแดนของเวียดนาม ลาว เขมร ในปัจจุบัน เฉพาะเวียดนามสมัยนั้น แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ เวียดนามตอนเหนือ (ตองแกง, Tonkin) เวียดนามตอนกลาง (อันนัม, Annam) และเวียดนามใต้ (โคแชนชิน, Cochinchine)

ประสบการณ์ระหว่างล่าอาณานิคม ทำให้ชาวฝรั่งเศสเห็นความสำคัญของภาษา ว่าถ้าสื่อสารกันไม่เข้าใจแล้วมีแต่จะเสียประโยชน์ เสียเวลา คนฝรั่งเศสที่รู้ภาษาพื้นเมืองก็มีแต่มิชชันนารี เพราะใช้ชีวิตอยู่กับประชาชน แต่ก่อนฝ่ายบ้านเมืองฝรั่งเศสจะติดต่อราชการ ก็ต้องอาศัยมิชชันนารี เป็นล่ามแปล ต่อมามิชชันนารีไม่ต้องการยุ่งกับเรื่องการเมือง จึงพากันหลบหนีไป เป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมืองที่ต้องช่วยเหลือตัวเอง ดังนั้นทันทีที่เข้าครอบครองอินโดจีน สิ่งแรกที่ฝ่ายปกครองอาณานิคมทำคือ ทำให้คนในถิ่นนั้นพูดภาษาเดียวกัน โดยให้คนพื้นเมืองเรียนภาษาฝรั่งเศส และถือเป็นการยกระดับการศึกษาของประชาชนไปในตัว ฝรั่งเศสเริ่มสร้างโรงเรียนขึ้นเป็นแห่งแรกที่ Cochinchine ก่อน แล้วมา เขมร Annam, Tonkin และลาว ตามลำดับ ดังนั้น สมัยนั้นโรงเรียนในอินโดจีนจึงมี ๓ ประเภท คือ

๑) โรงเรียนฝรั่งเศส สร้างขึ้นสำหรับคนชาติฝรั่งเศสและคนยุโรปโดยเฉพาะ

๒) โรงเรียนพื้นเมืองและโรงเรียนวัด ซึ่งมีอยู่แต่เดิมมานานแล้ว สอนด้วยภาษาพื้นเมืองหรือจีน (ที่สอนด้วยภาษาจีนมีมากที่ Tonkin และ Annam)

๓) โรงเรียนฝรั่งเศสพื้นเมือง ฝรั่งเศสตั้งขึ้นให้คนพื้นเมืองเรียน ใช้สอนด้วยภาษาฝรั่งเศสและภาษา quoc-gnũ (คือภาษาเวียดนามที่เขียนด้วยตัวอักษรลาติน อย่างที่เห็นในปัจจุบัน)

Cochinchine ก่อนที่ฝรั่งเศสจะมาจัดการบริหารเรื่องการศึกษาใน Cochinchine นั้น Cochinchine ได้มีการจัดการศึกษาในแบบของจีนอยู่ก่อนแล้ว ระบบการเรียนลอกแบบมาจากจีน

* ชื่อเมือง สถานที่ ในบทความนี้ ผู้เขียนขอลงไว้ เพราะถอดออกมาเป็นภาษาไทยได้ไม่ตรง

ทั้งหมด นอกจากจะใช้ตัวเขียนและหนังสือจากจีนแล้ว ยังมีการจัดสอบขึ้นเป็นขุนนางข้าราชการต่าง ๆ เช่นเดียวกับจีนด้วย โรงเรียนแบบจีนนี้ จะมีอยู่ตามหมู่บ้านสำคัญ นักเรียนและครูมาจากครอบครัวที่มีอันจะกิน วิชาที่เรียนมีแต่การเขียนและอ่านทั้งภาษาเวียดนามที่ดัดแปลงมาจากภาษาจีนและภาษาจีน นักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนนี้แล้วและประสงค์จะเรียนต่อ ก็จะไปเข้ามหาวิทยาลัยที่เมืองเว้ (Huế) บ้าง ที่ไซ่ง่อนบ้าง (Saigon)^(๑)

ทางฝ่ายคณะมิชชันนารีฝรั่งเศสใน Cochinchine เห็นความตื่นตัวในการศึกษาของคนใน Cochinchine จึงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาโรงเรียนหนึ่ง จัดสอนภาษาฝรั่งเศสและภาษาเวียดนามที่เรียกว่า “quoc nyu” คือภาษาเวียดนามที่เราเห็นกันในปัจจุบัน นักเรียนที่จบจากโรงเรียนมิชชันนารีนี้จะออกไปทำงานเป็นล่ามให้แก่คนฝรั่งเศสใน Cochinchine ที่ไม่รู้ภาษาเวียดนาม อย่างไรก็ตาม พลเรือเอก ชาร์แนร์ (Charner) ผู้อำนวยการกิจการในอาณานิคมฝรั่งเศสประจำ Cochinchine ก็ยังเห็นว่า ควรจะดำรงโรงเรียนของคนเวียดนามไว้ และได้จัดให้ตั้งโรงเรียนอีกโรงเรียนหนึ่งชื่อว่า Collège d’Adran สำหรับให้คนพื้นเมืองเรียนภาษาฝรั่งเศส และให้คนฝรั่งเศสเรียนภาษาเวียดนาม โดยให้มิชชันนารีที่พูดภาษาเวียดนามได้ มาสอน

เมื่อ ชาร์แนร์ พ้นหน้าที่ พลเรือเอก โบนาร์ (Bonard) เข้ามารับตำแหน่งแทน มีนโยบายเร่งพัฒนาทางด้านการศึกษาใน Cochinchine ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น โบนาร์ ประสบความสำเร็จ ในไม่ช้า นัก คนเวียดนามรู้หนังสือมากขึ้น และยังคงสามารถอ่านและเขียนภาษาจีนและภาษาเวียดนามได้ด้วย พลเรือเอก เดอ ลา กรองดิแยร์ (de la Grandière) เป็นอีกคนหนึ่งที่มีความสำคัญมากในการจัดการศึกษาให้กับอาณานิคมในอินโดจีน ต่อจาก โบนาร์ เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๖๔, เดอ ลา กรองดิแยร์ ออกคำสั่งให้ตั้งโรงเรียนระดับประถม จำนวน ๑๕ โรงเรียน ตามศูนย์กลางของเมืองใหญ่ แต่ละโรงเรียนจะมีฝ่ายบริหารเป็นชาวฝรั่งเศสและมีล่ามประจำ มีครูสอนประจำ วิชาที่จัดสอนมี อ่านและเขียนภาษา quoc nyu, ภาษาฝรั่งเศส, คณิตศาสตร์ และเรขาคณิต เดอ ลา กรองดิแยร์ มีความสนใจงานด้านการศึกษามาก ได้ติดตามดูแลเอาใจใส่ด้วยตนเอง “ไม่มีแม่แต่ครั้งเดียวที่ท่านไปเยี่ยมเยียนหมู่บ้าน แล้วจะไม่แวะเข้าไปในโรงเรียนเพื่อสนทนากับเด็กนักเรียน สั่งให้นักเรียนเรียงความหรือไม่ให้ออกไปทำเลขนบนกระดานดำ นอกจากนั้นยังแจกอุปกรณ์การเรียนและของเล่นแก่เด็กที่เรียนดี”^(๒) ผลก็คือภายในสามหรือสี่เดือน นักเรียนของ ๑๕ โรงเรียนนี้สามารถอ่านออก เขียนได้ และมีความเข้าใจในวิชาที่จัดสอน

(๑) Rapport Maritime et Colonial, mars 1872, p. 707,

(๒) เพิ่งอ้าง, p. 712

ในปีต่อมา (๑๘๖๕) พลเรือเอก โรซ (Roze) สั่งสร้างโรงเรียนเพิ่มอีก ๑๕ โรงเรียน รวมเป็น ๓๐ โรงเรียน ปี ค.ศ. ๑๘๖๖ นับจำนวนโรงเรียนได้ ๔๗ โรงเรียน กับจำนวนนักเรียน ๑๒๓๘ คน ปีเดียวกันนี้เองที่เริ่มมีการสอนภาษาฝรั่งเศสให้กับคน Cochinchine อย่างจริงจัง ที่ Collège d'Adran ที่ไซ่ง่อน โดยบาทหลวง ๖ คนจากสำนักคริสเตียนเป็นครูสอน และยังมีอาสาสมัครฝรั่งเศสที่มารับราชการประจำ Cochinchine ได้ใช้เวลาว่างออกไปสอนภาษาฝรั่งเศสตามชนบท ส่วนโรงเรียนระดับประถมที่ โบนาร์ ตั้งขึ้น และเป็นโรงเรียนที่สอนแต่ภาษาพื้นเมืองนั้นถูกสั่งปิดไป^(๓) ทางด้านรัฐบาลฝรั่งเศสได้ให้ความร่วมมือกับผู้ปกครองอาณานิคม โดยนำเด็กจาก Cochinchine จำนวนหนึ่ง มาเรียนในประเทศฝรั่งเศส และส่งกลับมาทำงานใน Cochinchine เมื่อจบการศึกษาแล้ว ปี ค.ศ. ๑๘๗๐ มีโรงเรียนเพิ่มเป็น ๑๓๑ โรงเรียน เป็นโรงเรียนชายทั้งหมด (จำนวนนี้รวมโรงเรียนสอนศาสนา, โรงเรียนของบาทหลวงจากสำนักคริสเตียน ๕ โรงเรียน และโรงเรียนเทศบาล) มีนักเรียนรวมทั้งสิ้น ๕,๐๐๐ คน

โรงเรียนเทศบาลของไซ่ง่อน เป็นโรงเรียนใหม่ สร้างตามเจตจำนงของ เดอ ลา กรองติแยร์ จุดมุ่งหมายเพื่อให้เด็กชาวฝรั่งเศสและเอเชียได้เข้าเรียนร่วมกัน ตามคำสั่งโรงเรียนนี้จะต้องเปิดในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๖๘ แต่จริง ๆ แล้วโรงเรียนได้ทำการเปิดสอน ปี ค.ศ. ๑๘๖๙

ก่อนหน้าที่จะตั้งโรงเรียนเทศบาล คณะแม่ชีสำนัก แซงต์-ปอล แห่ง ซาร์เทรอะ (Saint-Paul de Chartres)^(๔) ซึ่งเข้ามาอยู่ใน Cochinchine ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๖๑ เพื่อทำงานด้านการพยาบาลตามโรงพยาบาลของพวกมิชชันนารีฝรั่งเศส ภายใต้การควบคุมของ แซง-ตองฟองซ์ (Saint-Enfance) ได้ตั้งโรงเรียนหญิงขึ้น ในปี ค.ศ. ๑๘๖๘ เริ่มแรกมี ๔ โรงเรียน มีนักเรียน ๓๗๒ คน ต่อมาเพิ่มเป็น ๘ โรงเรียน มีนักเรียน ๕๐๐ คน และปี ค.ศ. ๑๘๗๐ นักเรียนมีทั้งหมด ๕๓๐ คน

สรุปแล้ว ในปลายสมัยรัฐบาลของพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ (ค.ศ. ๑๘๕๒-๑๘๗๐) นี้ พบว่าคน Cochinchine กว่า ๑๐,๐๐๐ คนได้เข้าโรงเรียน และมีความสัมพันธ์ติดต่อกับคนฝรั่งเศสมากขึ้น โดยใช้ภาษาฝรั่งเศสและ quoc nyu เป็นสื่อ

(๓) ผู้ปกครองอาณานิคมสมัยหลัง ไม่เห็นด้วยกับ โบนาร์ ที่จะให้คนเวียดนามรักษาความคิดที่เป็นเวียดนามอยู่อีก เพราะขัดก่อนโยบายการ “กลืน” ชาติของรัฐบาลฝรั่งเศส

(๔) แม่ชีจากสำนักเดียวกันนี้อีกคณะหนึ่ง ได้เดินทางมาประจำอยู่ในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ และได้มีบทบาทมากในด้านการพยาบาลและการศึกษาในกรุงเทพฯ คุบทความของ สุนันทา บัญญาฤทธิ, “อาชีพของคนยุโรปในประเทศไทย สมัยรัชกาลที่ ๕” ในหนังสือของสมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๒๐

เมื่อรัฐบาลสาธารณรัฐที่ ๓ (Troisième République) ปกครองประเทศต่อจาก สมัยพระเจ้านโปเลียนที่ ๓ โครงการพัฒนาการศึกษาในอาณานิคมต้องหยุดชะงักลง เพราะเหตุวุ่นวายทางการเมืองภายในของฝรั่งเศส ถึงกระนั้นก็ตาม คณะผู้ปกครองอาณานิคมอินโดจีน ก็ได้ติดต่อขอในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๐ ก็ได้มีการตั้งศูนย์รวมโรงเรียนฝรั่งเศส และ Collège à Mytho ขึ้น โดยการนำของ นาย เลอ มีร์ เดอ วิลเลอร์ (Le Myre de Vilers) และนายทอมสัน (Thomson) วิชาที่สอนมี วิชาบริหารธุรกิจและการบัญชี สำหรับลูกจ้างชาว Cochinchine ที่ทำงานให้กับฝ่ายราชการทหารเรือ นอกนั้นก็เป็นวิชาสามัญทั่วไปคือภาษา และคณิตศาสตร์ ส่วนขาดหลงจากสำนักคริสเตียน ก็ยังคงดำเนินกิจการโรงเรียนของตนต่อไปทั้งในเมืองและชนบท

ในระหว่างนี้ มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านฝ่ายบริหารการศึกษา ตามหนังสือราชการฝรั่งเศส ลงวันที่ ๑๗ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๘๙ สั่งว่า สถาบันการศึกษาทุกแห่ง ขึ้นโดยตรงต่อผู้ปกครองอาณานิคม ซึ่งมีผู้ตรวจการ เรียกกันว่า ผู้อำนวยการทางการศึกษา คอยดูแลให้คำแนะนำ คณะครูนั้นไม่ขึ้นกับใคร ซึ่งก็มีตั้งแต่ผู้อำนวยการทางการศึกษาเอง ผู้จัดการวิทยาลัย ผู้จัดการโรงเรียนสามัญ ผู้ตรวจการโรงเรียน ผู้จัดการโรงเรียนอาชีวะ รวมทั้งสิ้นเป็นอาจารย์ ๖๐ คน ครู ๙ คน และยังมีผู้ดูแลนักเรียน ๔ คน เป็นชาวฝรั่งเศส กับครูชาว Cochinchine อีก ๘๒ คน^(๕)

การจัดเด็กเข้าโรงเรียนให้ทำตามกฎดังนี้ เด็กฝรั่งเศสที่เกิดใน Cochinchine ให้เข้าเรียนได้ใน ๔ โรงเรียน ต่อไปนี้ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้น ๔ ที่ Collège Chasseloup-Laubat^(๖) กำหนดให้เรียนเป็นภาษาฝรั่งเศสทุกวิชา สอนโดยอาจารย์ชาวฝรั่งเศส ระดับชั้นประถมเรียนที่โรงเรียน Taberd^(๗) สอนโดยขาดหลงจากสำนักคริสเตียน เด็กผู้หญิงให้เรียนกับคณะแม่ชีแซงต์-ปอล แห่งชาร์เทรอซ ที่โรงเรียน แซง-ตองฟองซ (โรงเรียนนี้ต่อมากลายเป็นสถานเลี้ยงเด็กกำพร้า) และที่โรงเรียนเทศบาลเมืองไซ่ง่อน สอนโดยครูผู้หญิงล้วน และเป็นโรงเรียนประจำด้วย โปรแกรมการเรียนในโรงเรียนสำหรับเด็กฝรั่งเศสขึ้นเหมือนโรงเรียนในประเทศฝรั่งเศสทั้งสิ้น

เด็ก Cochinchine ให้เข้าเรียนในโรงเรียนที่จัดไว้ให้ต่างหากรวมกับเด็กเอเชียชาติอื่น ๆ ไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน โรงเรียนแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ระดับแรกเป็นโรงเรียนประจำตำบล ขึ้นต่อ

(๕) ตัวเลขได้มาจาก Rapport manuscrit en date du 12 Septembre 1899

(๖) เป็นชื่อรัฐมนตรีทางการทหารเรือของฝรั่งเศส ที่มีบทบาทมากในการหาอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้กับฝรั่งเศส ตรงกับสมัยปลายรัชกาลที่ ๔

(๗) เป็นชื่อขาดหลงฝรั่งเศสประจำเวียตนามทั้ง ๓ ส่วน (Cochinchine, Annam และ Tonkin)

กำหนดประจำตำบล ระดับสอง เป็นโรงเรียนประจำอำเภอ สอนโดยอาจารย์ชาวฝรั่งเศสและชาว Cochinchine ขึ้นโดยตรงต่อผู้อำนวยการทางการศึกษา ระดับสาม คือ Collège Chasseloup – Laubat และโรงเรียน Mytho^(๘) แต่ต้องเรียนในส่วนที่จัดไว้ให้คนเอเชียเท่านั้น จุดประสงค์ของโรงเรียน ๒ แห่งหลังที่รับคนต่างชาติที่ไม่ใช่ชาติฝรั่งเศสก็คือ ต้องการผลิตล่ามภาษาเวียดนาม “quoc nyu”, ล่ามจีน, ล่ามเขมร และล่ามไทย ไว้ใช้ในการติดต่อสื่อสาร

โรงเรียนประจำตำบลมีประมาณ ๒๐๐ โรงเรียน มีนักเรียนถึง ๑๐,๐๐๐ คน วิชาที่สอนมีการอ่านและเขียนภาษา quoc nyu, ภาษาฝรั่งเศสและคำนวณ โรงเรียนระดับประถมมี ๑๙ โรงเรียน มีนักเรียนประมาณ ๓๘๐๐ คน โปรแกรมการเรียนคล้ายโรงเรียนฝรั่งเศสแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น การสอน สอนหนักไปทางภาษาฝรั่งเศส ปลายปีของแต่ละชั้นจะมีการสอบแข่งขัน นักเรียนที่เรียนดีจะได้รับทุนไปเรียนต่อที่โรงเรียน Mytho ก่อน แล้วต่อไป Collège Chasseloup Laubat ตามลำดับ นักเรียนทุนจะถูกจัดให้เข้าเรียนในชั้นพิเศษเพื่อออกมาทำงานให้กับฝ่ายปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศสใน Cochinchine

นอกจากโรงเรียนรัฐบาลแล้ว ใน Cochinchine ยังมีโรงเรียนอีกหลายโรงเรียนที่ตั้งโดยพวกมิชชันนารี^(๙) ส่วนใหญ่ครูที่สอนเป็นพ่อแม่ของเด็ก มาช่วยสอนภาษาจีนและภาษาเขมร โรงเรียน Cholon นั้นดำเนินงานโดยชาวฝรั่งเศส แต่เป็นโรงเรียนสำหรับคน Cochinchine และคนจีนโดยเฉพาะ โรงเรียนระดับประถมที่ไซ่ง่อน และที่ Culao-Gien (Longxugen) ก็เป็นโรงเรียนสอนศาสนาสำหรับเด็กเล็กและเด็กโต^(๑๐)

โรงเรียนอีกประเภทหนึ่งคือ โรงเรียนอาชีพ ก่อตั้งเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๒ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จนัก เพราะโรงเรียนสอนหนักไปในทางทฤษฎีมากกว่าปฏิบัติ โรงเรียนมีจุดประสงค์ที่จะผลิตช่างฝีมือ จิตรกร และผลิตหัวหน้าคูมกาน ไม่ต้องการผลิตกรรมกร เมื่อไม่เป็นไปตามความ

(๘) จาก Quide annuaire de la Cochinchine de l'année 1899, p. 215–216 : ปี ค.ศ. ๑๘๙๑ นับโรงเรียนฝรั่งเศสชายได้ ๒๑ โรงเรียน ดำเนินงานโดยคนฝรั่งเศส มีครูฝรั่งเศส ๔๗ คน ครู Cochinchine ๑๐๑ คน โรงเรียนหญิงมี ๗ โรงเรียน ดำเนินงานโดยคณะแม่ชี มีครูฝรั่งเศส ๓๕ คน ครู Cochinchine ๑๑ คน จำนวนโรงเรียนที่สอนโดยใช้ภาษา quoc nyu นับได้ ๓๐๑ โรงเรียน

(๙) Rapport officiel du 21 Septembre 1899 มีว่า “คณะมิชชันนารีได้สร้างโรงเรียนสอนภาษา quoc nyu และอื่น ๆ อีก ๔ วิชา บางโรงเรียนมีสอนภาษาฝรั่งเศสด้วย คณะแม่ชีสำนักแซงต์-ปอล ก็เปิดโรงเรียนหญิงสอนวิชาขั้นพื้นฐาน หนักไปในทางปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี” อนึ่ง ภาษา quoc nyu นี้ พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสคิดขึ้นมาและใช้มาตั้ง ๒ ศตวรรษมาแล้ว

(๑๐) Quide annuaire de la Cochinchine de l'année 1899, p. 218

มุ่งหมาย ปี ค.ศ. ๑๘๙๗ โรงเรียนนี้จึงโอนมาเข้าอยู่ใน Collège Chasseloup Laubat เปลี่ยนนโยบายมาสอนให้คน Cochinchine ทำงานแข่งกับคนจีนและสอนให้เด็กหนุ่มสาวรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการประดิษฐ์งานฝีมือ^(๑๑)

สรุปการศึกษาใน Cochinchine ยังพัฒนาได้ไม่เต็มที่ ดูจำนวนนักเรียนที่เข้าเรียน มีประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน เป็นอย่างมาก ในขณะเดียวกัน นายวาล (Wahl) ผู้ตรวจการด้านการศึกษาให้รายงานไว้ว่า จำนวนเด็กที่อยู่ในวัยเรียนมีถึง ๓๐๐,๐๐๐ คน ในรายงานเดียวกันนี้กล่าวอีกว่า “ชาว Cochinchine ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม พวกเขาไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา เขาไม่เข้าใจว่าเขาจะได้ประโยชน์อะไรจากการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของเขา อย่างไรก็ตาม ชาวฝรั่งเศสก็หวังว่า ในไม่ช้าคนพวกนี้จะต้องรู้ภาษาฝรั่งเศส คนพื้นเมืองเหล่านั้นฉลาด สอนง่าย และไม่เคยมีปฏิกริยาต่อต้านการดำเนินงานด้านการศึกษาเลย แม้ว่าบางครั้งงานที่ทางฝรั่งเศสทำนั้นขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีและความเคยชิน (เช่น การยุบโรงเรียนพื้นเมืองที่สอนภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีของ Cochinchine) แต่ Cochinchine ก็ยังมีการศึกษาที่ด้อยคุณภาพ การศึกษาที่ไม่สัมพันธ์กับสภาพสังคม และที่สำคัญคือไม่ให้เกิดประโยชน์ทางการเมืองแก่ฝรั่งเศส”^(๑๒)

เขมร คนเขมรแต่ไหนแต่ไรมาเรียนหนังสือที่วัด พระสอนให้อ่านและเขียนภาษาเขมร หนังสือที่ใช้อ่านมักเกี่ยวกับศาสนาพุทธ คนเขมรมักเรียนให้พออ่านออกเขียนได้แล้วก็หยุดเรียนหันไปประกอบอาชีพ เมื่อฝรั่งเศสเข้าไปปกครองเขมร ได้ตั้งโรงเรียน ๒ โรงเรียน สำหรับสอนภาษาฝรั่งเศส เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๕ ที่พนมเปญ และกำปอด (Kampot)

โรงเรียนที่กำปอด ตั้งอยู่ในทำเลที่ไม่เหมาะ คืออยู่บนเกาะ ยากแก่การติดต่อกับนักเรียนและไปโรงเรียนลำบาก ปี ค.ศ. ๑๘๙๕ ปรากฏว่ายังมีครูฝรั่งเศสสักคนเดียว จำนวนนักเรียนก็น้อยมาก ตามหลักฐานของทางราชการฝรั่งเศสว่ามีอยู่ ๗๕ คน^(๑๓) สำหรับ ค.ศ. ๑๘๙๕ ส่วนโรงเรียนที่พนมเปญนับจำนวนนักเรียนได้ ๒๑๖ คน วิชาที่สอนในสองโรงเรียนนี้มีภาษาเขมร อ่านและเขียนภาษาฝรั่งเศส การแปลฝรั่งเศส-เขมร คำนวณ และภูมิศาสตร์ นักเรียนในโรงเรียนมีแต่ชาวเขมร ทั้ง ๆ ที่จุดมุ่งหมายเมื่อแรกเริ่มตั้งโรงเรียน ต้องการรับนักเรียนทุกชาติในถิ่นนั้นให้มาเรียนร่วมกัน แต่นักเรียนเขมรไม่ยอมเรียนร่วมกับชาติอื่น โรงเรียนที่พนมเปญ นักเรียนเขมรกับนักเรียนเวียดนาม

(๑๑) นอกเหนือจากงานเกษตรกรรมแล้ว คน Cochinchine สนใจแต่จะเข้ารับราชการ งานอื่นที่เหลือตกอยู่ในมือคนจีน เช่นงานช่าง งานที่ต้องใช้กำลังคน และการค้าขาย ฯลฯ

(๑๒) Les Colonies Françaises. Paris : Challamel, 1900, p. 164-165

(๑๓) Annuaire du Cambodge de l'année 1895

และจีนทะเลและวิวาทกันอยู่เสมอ ฝ่ายผู้บริหารโรงเรียนจึงจำเป็นต้องรับแต่นักเรียนเขมรชาติเดียว ต่อมาจึงได้แบ่งโรงเรียนออกเป็น ๒ ส่วน สำหรับนักเรียนเขมรส่วนหนึ่ง และสำหรับนักเรียนจีน และเวียดนามที่อาศัยอยู่ในเขมรอีกส่วนหนึ่ง แต่ไม่นานนักโรงเรียนก็ต้องหยุดกิจการ ยิ่งกว่านั้น ฝรั่งเศสยังไม่ได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากนักเรียนที่ตัวเองผลิตขึ้นมาอีก เพราะเมื่อนักเรียนจบการศึกษาแล้ว แทนที่จะมาทำงานเป็นล่ามให้แก่คนฝรั่งเศส กลับแยกย้ายไปประกอบอาชีพส่วนตัวเสีย ปี ค.ศ. ๑๘๙๒ ถึง ๑๘๙๘ ปรากฏว่า เกือบจะไม่มีล่ามในหน่วยราชการฝรั่งเศสเลย

ก่อนโรงเรียนจะปิดลง ปี ค.ศ. ๑๘๙๘ โรงเรียนพนมเปญสามารถทำให้นักเรียนชาติต่างๆ เรียนร่วมกันได้ จากปี ค.ศ. ๑๘๘๘-๑๘๙๘ นับนักเรียนรวมกันทั้งประเทศได้ ๒๗๖ คน คือ

เขมร	๑๔๐ คน
เวียดนาม	๖๒ „
จีน	๑๖ „
ลูกครึ่งจีน-เขมร	๒๘ „
ลูกครึ่งจีน-เวียดนาม	๑๙ „
เอเชียอื่น ๆ	๙ „
คนไทย	๖ „
รวม	๒๗๖ คน ^(๑๔)

ความผูกพันที่คนเขมรมีกับวัด ทำให้คนนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนโรงเรียนวัด ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศ^(๑๕) จึงนับเป็นอุปสรรคสำคัญสำหรับฝรั่งเศสในการจะเปิดโรงเรียนแบบฝรั่งเศส-เขมรขึ้นมา และให้นักเรียนเรียนภาษาฝรั่งเศส แทนการเรียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ ระยะเวลาเริ่มของการเข้าปกครองอาณานิคมเขมรนี้ ฝรั่งเศสยังไม่กล้าที่จะหักหาญถึงเพียงนั้น เพราะเสี่ยงต่อการต่อต้านจากชาวเขมร ดังนั้นระยะก่อนปี ค.ศ. ๑๙๐๐ จึงมีโรงเรียนที่ฝรั่งเศสตั้งขึ้นเพียง ๒ โรงเรียนเท่านั้น

Annam การศึกษาใน Annam และ Tonkin ยังไม่ได้มีการพัฒนา และอยู่ในสภาพเช่นเดียวกับเขมร ปี ค.ศ. ๑๘๙๕ นายวาล (Wahl) ผู้ตรวจการคนเดียวกับที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว

(๑๔) Rapport manuscrit sur l'enseignemens, en date du 14 août 1899

(๑๕) ตามรายงานของทางราชการฝรั่งเศสว่า คนเขมรที่ไม่รู้หนังสือเลยจริงๆ มีน้อยมาก

แสดงความเห็นว่า การศึกษาที่ Tonkin นั้นเร็วยิ่งกว่าที่ Cochinchine แต่ที่เร็วที่สุดคือที่ Annam^(๑๖)

ตามรายงานของทางการฝรั่งเศส^(๑๗) เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๙ มีว่า ได้มีการสอนภาษาฝรั่งเศสขึ้นแล้ว ตามสถาบันการศึกษาของรัฐบาล แต่ยังไม่ปรากฏตามโรงเรียนของเอกชน และก็เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ในอินโดจีน โรงเรียนใน Annam แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือโรงเรียนฝรั่งเศส Annam ตั้งขึ้นสำหรับคนอินดั้มนั้โดยเฉพาะ และโรงเรียนฝรั่งเศสสำหรับคนฝรั่งเศส

โรงเรียนฝรั่งเศส-อินดั้มนั้ นั้น เมื่อปี ๑๘๙๐ มีอยู่เพียงโรงเรียนเดียวที่เมือง Tourane เป็นโรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยฝ่ายแพรวัฒนธรรมฝรั่งเศส (Alliance française) สอนแต่ภาษาฝรั่งเศส เริ่มแรกมีนักเรียนเพียง ๒๐ คน ที่เว้ (Hué) ก็มีการสอนภาษาฝรั่งเศส แต่ไม่เรียกว่าเป็นโรงเรียนเพราะจัดสอนแต่เฉพาะคนที่ทำงานในหน่วยราชการลับให้ฝรั่งเศสซึ่งมีเพียง ๑๒ ถึง ๑๕ คน ตั้งในปี ค.ศ. ๑๘๙๐ จึงมีนักเรียนในโรงเรียนฝรั่งเศส-อินดั้มนั้แต่เพียงเท่านี้ มาปี ค.ศ. ๑๘๙๙ การศึกษาของ Annam ก้าวหน้าขึ้นอีกนิด แต่ก็ไม่มั่นคง ในปีนั้นมีสถาบันการศึกษาเปิดถึง ๕ แห่งพร้อมกันและจำนวนครูกับนักเรียนไม่สมดุลกัน ที่สำคัญคือ Collège Quôc-Hoc ซึ่งเป็นสถาบันที่สำคัญ (ตั้งขึ้นมาแทนโรงเรียน HãnH Nãn ที่เว้) โรงเรียนนี้มีครู ๑๖ คน นักเรียน ๓๗๓ คน ขอบเขตของการรับนักเรียนเข้าเรียนของโรงเรียนมีจำกัด ส่วนมากรับนักเรียนที่มาจากราชินิกุล โรงเรียนที่เมือง Nha Trang มีเปิดสอนภาคค่ำด้วย มีครู ๒ คน นักเรียน ๑๐๔ คน โรงเรียนที่เว้ มีครู ๒ คน นักเรียน ๓๐ คน โรงเรียนที่ Vinh ครู ๒ คน นักเรียน ๓๐ คนเช่นกัน โรงเรียนที่ Thanh-Hoà มีครู ๑ คน นักเรียน ๒๗ คน โรงเรียนเหล่านี้ไม่มีการร่วมมือกันในการศึกษา ทั้ง ๆ ที่โปรแกรมการสอนเหมือนกัน ทุกโรงเรียนจะสอนพูดและเขียนภาษาฝรั่งเศส ภาษา Quoc nyu มีการสอนแปลฝรั่งเศส-Quoc-nyu วิชาอื่น ๆ อีก ๔ วิชา คณิตศาสตร์และภูมิศาสตร์ทั่วไป เฉพาะที่ Collège Quôc-Hoc นั้นเพิ่มการสอนวิชาชีพให้ด้วย เช่น การบัญชี และยังสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมฝรั่งเศสด้วย

นักเรียนของ Collège Quôc-Hoc ล้วนมาจากครอบครัวที่อยู่ในวงสังคมชั้นสูง เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๘๙๙ มีนักเรียนอยู่ ๓๗๕ คน^(๑๘) ประกอบด้วย

(๑๖) Rapport manuscrit en date du 26 avril 1895

(๑๗) เป็นเอกสารชนิดเดียวกับที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาใน Annam

(๑๘) เป็นชายทั้งหมด

ดอกเตอร์ทางอักษรศาสตร์จีน	๑๒ คน
ขุนนางชั้นสูง	๔ „
ปริญญตรีทางอักษรศาสตร์จีน	๑๒ „
ประกาศนียบัตรทางอักษรศาสตร์จีน	๓ „
จากราชนิกุล	๕๗ „
บุตรขุนนางชั้นสูง	๕๙ „
ลูกครึ่งฝรั่งเศสและอื่น ๆ	๒๒๘ „ (๑๙)

จัดได้ว่า Collège Quôc-Hoc เป็นโรงเรียนที่ใคร ๆ ก็อยากเข้าเรียน เนื่องจากเหตุผลที่เกี่ยวกับฐานะทางสังคมประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งโปรแกรมการสอนของโรงเรียนน่าสนใจ คือโรงเรียนแบ่งการสอนออกเป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ พวกแรกคือพวกที่เรียนเพื่อจะเอาปริญญาสำหรับออกไปประกอบอาชีพเป็นข้าราชการตำแหน่งสำคัญ หรือเป็นครู พวกที่สองแบ่งย่อยออกไปอีก ๒ แผนก^(๒๐) แผนกหนึ่งจัดให้เฉพาะพวกขุนนาง ล่าม ครู^(๒๑) เสมียนและพ่อค้า

Collège Quôc-Hoc มีชื่อเสียงมากในเรื่องผลิตคน Annam ให้มีความสามารถออกมาเป็นผู้บริหารโรงเรียนระดับมัธยมได้ นอกจากนี้โรงเรียนนี้ยังเป็นโรงเรียนแรกที่ริเริ่มตั้งพิพิธภัณฑสถานเกี่ยวกับการศึกษา การเรียนนั้น ครึ่งหนึ่งของเวลาเรียนทั้งหมดเป็นการเรียนเกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศส ส่วนอีกครึ่งหนึ่งอุทิศให้กับภาษาและวัฒนธรรมจีน ซึ่งฝ่ายการศึกษาของฝรั่งเศสในอาณานิคมอินโดจีนจัดให้เรียนเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าของประเทศ ซึ่งความจริงแล้วฝรั่งเศสไม่อาจจะให้ล้มเลิกการเรียนภาษาจีนได้ เพราะขัดกับนโยบายทางการเมืองของฝรั่งเศส และนักเรียนในโรงเรียนก็เป็นคนพื้นเมืองแทบทั้งนั้น

ส่วนโรงเรียนฝรั่งเศสเองนั้น พัฒนาไปได้ช้ากว่าโรงเรียนฝรั่งเศส-อันนัม โรงเรียนประเภทนี้ก็มีอยู่โรงเรียนเดียวใน Annam คือที่เมือง Tourane เป็นโรงเรียนแบบผสมมีครูผู้หญิงอยู่คนเดียวต่อนักเรียนฝรั่งเศสและลูกครึ่งฝรั่งเศส ๑๐ คน นักเรียนชายมีจำนวนมากกว่านักเรียนหญิง โรงเรียนนี้ตั้งเมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๔ ล้มเลิก ค.ศ. ๑๘๙๖ แล้วตั้งขึ้นมาใหม่อีกปลาย ค.ศ. ๑๘๙๘

(๑๙) Les Colonies Françaises, อ่างมาแล้ว, p. 170

(๒๐) แผนกหนึ่งเป็นชั้นพิเศษสำหรับราชินิกุล สอนโดยครูซึ่งจักมาพิเศษเช่นเดียวกัน

(๒๑) คาดว่าปี ค.ศ. ๑๙๐๐ Collège Quôc-Hoc ผลิตนักเรียนมีคุณภาพมาก สามารถออกไปสอนตามโรงเรียนฝรั่งเศส-อันนัมได้อย่างดี

โรงเรียนเอกชนก็เช่นเดียวกัน ปี ค.ศ. ๑๘๙๐ มีอยู่โรงเรียนเดียวที่ Tourane ตั้งขึ้นโดยฝ่ายเผยแผ่วัฒนธรรมฝรั่งเศส เป็นโรงเรียนประเภทฝรั่งเศส-อันนัม มีครูอยู่คนเดียวมีอาชีพเป็นล่ามให้กับคนฝรั่งเศสใน Tourane ด้วย โรงเรียนเปิดสอนเฉพาะภาคค่ำ ปี ค.ศ. ๑๘๙๙ นั้นนักเรียนได้ ๗๕ คน เป็นชายทั้งหมด ที่เมือง Thua-Thien มี ๔ โรงเรียน ที่เมือง Quang-Nam มี ๑ โรงเรียน ที่เมือง Binh-Dinh มี ๑ โรงเรียน รวมทั้งหมด ๗ โรงเรียน มีครูชาว Annam ๗ คน นักเรียน ๑๐๕ คน เป็นชายทั้งหมด(๒๒)

โรงเรียนสอนศาสนาคริสต์ มี ๖ โรงเรียน เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ ๓ โรงเรียน และขนาดเล็ก ๓ โรงเรียน ตั้งขึ้นโดยองค์การเผยแผ่คริสต์ศาสนาในต่างประเทศ งานของโรงเรียนมีขอบเขตจำกัดมาก มักมุ่งหนักไปทางเผยแผ่ศาสนา มีแต่ในโรงเรียนขนาดใหญ่ ๓ โรงเรียนเท่านั้นที่มีสอนภาษาฝรั่งเศสบ้าง ประมาณ ๒ หรือ ๓ ชั่วโมงต่อสัปดาห์(๒๓)

ขณะที่ขาดหลวงยังไม่คิดที่จะตั้งโรงเรียนประเภทฝรั่งเศส-อันนัม คณะแม่ชีเซนต์-ปอลแห่งชาร์เทรอะ ก็ได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้นที่เมือง Kim-Long แม้ว่าจะไม่สามารถตั้งเป็นโรงเรียนได้ในทันที แรก ๆ ก็ยังอุทิศสำหรับชักชวนเด็กผู้หญิงทั้งคนฝรั่งเศส ลูกครึ่ง และเด็กพื้นเมืองมาเข้าเรียนที่สถานเด็กกำพร้าแซง-ตองฟองซ (Saint-Enfance) สอนการอ่านและเขียนภาษา quõc-nyu และคำนวณขั้นเริ่มต้น เมื่อเด็กอายุถึงขั้นที่จะทำงานได้ก็จะถูกส่งไปทำงานในแผนกเกษตรกรรมของคณะเผยแผ่ศาสนา(๒๔)

ต่อมาวันที่ ๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๘ จักรพรรดิอันนัมโปรดให้นายบูลลอคซ์ (Boulloche) ข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสประจำเมืองเว้ จัดตั้งโรงเรียนเกษตรกรรมขึ้นที่เว้ แต่จะปีจะมีการคัดเลือกนักเรียนทั่ว Annam เข้ามาเรียนปีละ ๒๕ คน จะเห็นได้ว่า โดยส่วนรวมแล้วการเรียนภาษาฝรั่งเศสใน Annam ยังไม่เป็นที่นิยมและยอมรับจากคนพื้นเมืองนัก ดังเช่นที่เห็นที่ Tonkin สาเหตุหนึ่งก็คือว่า คนที่ได้เรียนภาษาฝรั่งเศสไม่รวมกันจัดตั้ง “สมาคมชาวอันนัมที่เรียนภาษาฝรั่งเศส” ขึ้นแบบที่ทำกันที่ Tonkin

(๒๒) โรงเรียนเอกชนประเภทโรงเรียนฝรั่งเศสไม่มี เพราะนักเรียนมีเรียนน้อยเกินไป

(๒๓) โรงเรียนสอนศาสนา ๖ โรงเรียนนี้มีนักเรียนทั้งหมด ๓๐๐ คน มีครู ๑๘ คน ในจำนวนนี้มีครูชาวฝรั่งเศส ๑๐ คน

(๒๔) นายมาร์แซล โมนนิเย่ (Marcel Monnier) ข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการของฝรั่งเศสได้เดินทางไปโรงเรียนที่ Kim Long นี้เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๖ พบว่า โรงเรียนนี้มีสภาพคล้ายยั้งข้าว นักเรียนกำลังเรียนกติพจน์ของเวียคนามแล้วหัดแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส ดู Le Tour d'Asie, Cochinchine, Annam, Tonkin, p. 152

Tonkin การจัดระบบการศึกษาใหม่ใน Tonkin เริ่มขึ้นเมื่อ นายปอล แบร์ต (Paul Bert)

เดินทางมาตรวจงานอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีน เมื่อมา Tonkin ปอล แบร์ต ดำริให้ตั้งโรงเรียน
ฝรั่งเศส-Tonkin ขึ้น และตั้งเอาครูที่สอนตามโรงเรียนเอกชนมาสอนภาษาฝรั่งเศสก็คิดว่าคงจะเป็น
พวกมิชชันนารีนั่นเอง โรงเรียนนี้เมื่อเริ่มตั้งใหม่ขึ้นอยู่กับฝ่ายการศึกษาของ Tonkin เอง ไม่ได้
ขึ้นอยู่กับราชสำนักที่เมืองเว้(๒๕) ผลของโรงเรียนเป็นที่น่าพอใจ “ยังไม่ทันถึงเดือน มีนักเรียน
มาสมัครเรียนกว่าร้อยคน นักเรียนที่จบการศึกษาแล้วจะได้รับเงินเป็นทุนไปประกอบอาชีพตามเมือง
ต่างๆ ด้วยความพากเพียร”(๒๖)

เนื่องด้วยโปรแกรมการสอนที่จัดขึ้นอย่างดีเยี่ยม นักเรียนสามารถเขียนภาษา quoc-nyu
และภาษาจีนได้อย่างคล่องแคล่ว โดยใช้เวลาเรียนเพียง ๒ เดือนเท่านั้น ส่วนเดือนอื่น ๆ ที่เหลือ
เป็นการเรียนภาษาฝรั่งเศส ซึ่งสอนหนักไปทางภาษาพูดและบทสนทนาภาษาฝรั่งเศส สอนถึงวิธี
สนทนากับคนฝรั่งเศส(๒๗) ปอล แบร์ต ติดตามการดำเนินงานของโรงเรียนอย่างใกล้ชิดและ
ตลอดเวลาที่มิชีวิตอยู่ เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว คุณภาพของโรงเรียนก็ตกต่ำลง ประกอบกับระยะนั้น
เหตุการณ์ทางการเมืองใน Tonkin ไม่สงบ โรงเรียนทุกแห่งต้องปิดเป็นเวลาหลายปี

ปี ค.ศ. ๑๘๘๘ นับจำนวนโรงเรียนใน Tonkin ได้ดังนี้ โรงเรียนฝรั่งเศสระดับประถม
ที่ฮานอยมี ๓ โรงเรียน มีนักเรียน ๒๒๙ คน ที่ไฮฟองมี ๒ โรงเรียน มีนักเรียน ๔๙ คน โรงเรียน
ฝรั่งเศส-Tonkin มีที่ไฮฟอง ๒ โรงเรียน และที่ Haidzoung, Bac-Ninh, Ninh-Binh, Hung-
Yên, Hanam, Sontay, Langson, Hung-Hoa โรงเรียนบางแห่งเก็บค่าเล่าเรียนแพงมาก ทำให้
ไม่ค่อยมีนักเรียนไปเรียน(๒๘) ในปีเดียวกันโรงเรียนฝรั่งเศส-Tonkin กลับมีนักเรียนเรียนมาก
ผู้อำนวยการของโรงเรียนมีทั้งคนฝรั่งเศสและคน Tonkin ภาษาที่ใช้สอน คือ ภาษาฝรั่งเศส ภาษา
ฝรั่งเศสก็สอนหนักไปทางพูดสนทนา นโยบายของโรงเรียนคือต้องการให้คนพื้นเมืองกลายมาเป็นคน
ฝรั่งเศส ทำแบบฝรั่งเศส คิดแบบฝรั่งเศส และมีความผูกพันกับประเทศฝรั่งเศสให้มากที่สุด(๒๙)

(๒๕) V.J. Chailley, "L' Oeuvre de M. Paul Bert au Tonkin;" Revue Bleue, 15 janvier 1857, p. 68.

(๒๖) เพิ่งอ้าง, หน้าเดียวกัน

(๒๗) เพิ่งอ้าง, p. 69

(๒๘) เช่นโรงเรียนหญิงที่ Nam-dinh มีนักเรียนแค่ ๙ คน จำนวนเลขเมื่อปลาย ค.ศ. ๑๘๘๗ ในไม่ช้าโรงเรียน
นี้ก็ต้องปิดไปโดยปริยาย

(๒๙) Les Colonies Françaises, อ้างแล้ว, p. 175

ผลออกมาตรงข้ามกับนโยบายที่วางไว้ กล่าวคือ การศึกษาของโรงเรียนเหล่านี้ไม่อยู่ในชั้นที่ใช้การได้ เพราะเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คือ ค่าเล่าเรียนแพงเกินไป นักเรียนมีจำนวนน้อย ทำให้โรงเรียนฝรั่งเศสเก็บค่าเล่าเรียนได้น้อย ซึ่งค่าเล่าเรียนของโรงเรียนฝรั่งเศสนั้นส่วนหนึ่งมาช่วยในกิจการพัฒนาโรงเรียนฝรั่งเศส-Tonkin ซึ่งไม่มีรายได้จากค่าเล่าเรียนจากเด็กนักเรียนพื้นเมือง เพราะพวกนี้เรียนฟรี ดังนั้นงานพัฒนาโรงเรียนฝรั่งเศส-Tonkin จึงกระทบกระเทือนไปด้วย เมื่อเงินไม่พอจ้างครูมาสอนให้พอเพียงกับจำนวนนักเรียน งานก็ไม่ก้าวหน้าอย่างที่ควรจะเป็น ฝ่ายปกครองอาณานิคมจึงหันไปพัฒนาโรงเรียนพื้นเมืองของ Tonkin เอง โดยจัดครูฝรั่งเศสให้ และครูเหล่านี้ก็จะพยายามสอดแทรกความคิดแบบฝรั่งเศสเข้าไปทีละเล็กละน้อย ที่โรงเรียน Hâu-Bồ นั้นภายหลังถึงกับเปิดให้มีการสอนวัฒนธรรมฝรั่งเศสด้วย โรงเรียน Hâu-Bồ^(๓๐) เป็นโรงเรียนแรกของ Tonkin ที่ผลิตล่าม โรงเรียนอื่น ๆ รองลงไปก็มีการสอนภาษาฝรั่งเศสให้พวกขุนนาง ลูกหลานขุนนาง และให้กับคนที่ผ่านการศึกษาระดับสูงมาแล้ว ระดับการศึกษาของโรงเรียนนี้สูงกว่าโรงเรียนสามัญธรรมดาทั่วไป นักเรียนของโรงเรียนก็คับกันอยู่แต่ในวงจำกัด ในวงของผู้มีอันจะกิน ยิ่งกว่านั้น นักเรียนที่เรียนเก่งที่สุดและต้องอยู่ในสังคมชั้นสูงด้วยจึงจะมีโอกาสได้คบหาสมาคมกับข้าราชการฝรั่งเศส

นักเรียนธรรมดาทั่วไป ที่อยู่โรงเรียนฝรั่งเศส-Tonkin ก็มีการสมาคมกับคนฝรั่งเศสด้วยเหมือนกัน นักเรียนชายก็เริ่มสมาคมกับนักเรียนหญิงมากขึ้น การพบปะพูดคุยและเที่ยวระหว่างนักเรียนชายและหญิงเริ่มเป็นไปอย่างเปิดเผย ทั้งนี้จากการชักจูงของแมชีแซงต์-ปอล วัฒนธรรมตะวันตกเริ่มเข้ามา โรงเรียนฝรั่งเศส-Tonkin นี้มีทั้งหมด ๑๕ โรงเรียน (ไม่นับโรงเรียนผลิตล่ามที่ฮานอย) เช่นที่ไฮฟอง, Nam-Dinh, Phu-Lang-Thuong ที่ฮานอยเองก็มีโรงเรียนระดับประถม ทั้งโรงเรียนชายและโรงเรียนหญิงอยู่หลายโรงเรียน คน Tonkin ขวนขวายที่จะไปรับการศึกษามากขึ้น เพื่อที่จะยกระดับฐานะทางสังคมของตนเอง ทางกรมฝรั่งเศสได้ใช้ตำแหน่งสำคัญทางราชการมาล่อใจ เช่น ตำแหน่งล่ามประจำกระทรวงต่าง ๆ เลขานุการของฝ่ายรัฐบาล นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับการศึกษายังมีโอกาสที่จะได้รับเลือกให้เข้ามาบริหารงานด้านอุตสาหกรรมและการค้าอีกด้วย นายองรี ฟร็วเดอว์ (Henri Froideveaux) เลขานุการประจำฝ่ายการปกครองอาณานิคม กล่าวว่า "สิ่งที่ทางฝรั่งเศสจะต้องทำต่อไปคือ ต้องทำให้รัฐบาล Tonkin ร่วมมือกับผู้อำนวยการกองการศึกษาของทางฝรั่งเศส ตั้ง "สมาคมส่งเสริมการศึกษาแก่ชาว Tonkin" ทั้งนี้ด้วยความช่วยเหลือของฝ่ายส่ง

(๓๐) เริ่มตั้งปี ค.ศ. ๑๘๘๖

เสรีวัฒนธรรมฝรั่งเศส”^(๓๑) ใน ค.ศ. ๑๘๙๒ งานของสมาคมเจริญก้าวหน้ามากจนต้องขยายงานออกไปตามเมืองต่าง ๆ มีการบริการให้การศึกษาฟรี ในปีแรกที่ตั้งมีนักเรียนถึง ๔๔๖ คน และฝรั่งเศสก็คอยหวังผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับจากนักเรียนเหล่านี้^(๓๒)

ลาว ฝรั่งเศสแบ่งลาวออกเป็น ๒ ส่วน คือลาวเหนือ (Haut Laos) และลาวใต้ (Bas Laos) หรือจะเรียกเป็นลาวตอนบน และลาวตอนล่างก็ได้ ในที่นี้จะขอเรียกอย่างข้างต้น

ฝรั่งเศสไม่ประสบผลสำเร็จในการจัดตั้งการศึกษาในลาวใต้ แม้ว่าจะเป็นการศึกษาระดับต้นก็ตาม อุปสรรคที่สำคัญคือ ขาดคนบริหารงานอย่างจริงจัง และความเฉื่อยชาของคนลาว คนลาวมีความผูกพันกับบ้าน กับวัดมาก สมัครงใจที่จะเรียนหนังสือกับพระที่วัดมากกว่าที่จะต้องจากบ้านไปเรียนโรงเรียนในเมืองหรืออีกเมืองหนึ่ง ความไว้วางใจว่าพระจะสอนคนให้เป็นคนดีนั้นมีอยู่ในจิตใจของชาวพุทธ โดยเฉพาะชาวชนบทเกือบทุกคน เด็กผู้ชายไปโรงเรียนวัด พออ่านออกเขียนได้ก็หยุดเรียน เด็กผู้หญิงที่อยากอ่านออกเขียนได้บ้าง ก็มักจะเรียนที่บ้านกับผู้รู้หนังสือ ดังนั้นเด็กหนุ่มสาวกว่าครึ่งของลาวใต้อ่านและเขียนภาษาลาวได้ แต่ไม่รู้ภาษาฝรั่งเศสแม้แต่สักตัว

เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๘ ทางฝรั่งเศสได้สร้างโรงเรียนขึ้นหลังหนึ่งที่เวียงจันทน์^(๓๓) ปี ค.ศ. ๑๘๙๙ มีนักเรียน ๒๘ คน ในจำนวนนี้มีเพียง ๑๒ คน ที่อ่านและเขียนภาษาฝรั่งเศสได้ นักเรียนเรียนดี ๗ คนแรก ได้รับคัดเลือกไปเรียนต่อที่โรงเรียน Mytho ใน Cochinchine โรงเรียนที่เมือง Khong ซึ่งตั้งในเวลาต่อมา มีนักเรียน ๑๕ คนที่ Pak-Hin-Boun มี ๑๑ คน นักเรียนเหล่านี้ขาดเรียนเป็นประจำ อย่างไรก็ตาม นักเรียนเรียนดี ๕ คนของโรงเรียนที่ Khong ก็ได้รับคัดเลือกไปเรียนต่อที่ Collège Chasseloup-Laubat ที่ไซ่ง่อน ฝรั่งเศสหวังให้กลับมาเป็นล่าม หรือแม้กระทั่งออกไปช่วยสอนโรงเรียนตามเมืองต่าง ๆ ที่เปิดใหม่และอยู่ห่างไกลจากเวียงจันทน์ ซึ่งแทบจะไม่มีนักเรียนเรียนเลย ทางฝ่ายจัดการศึกษาของอาณานิคม ลงความเห็นว่าที่การศึกษายังไม่พัฒนา และนักเรียนไม่ยอมไปเรียนนี้เป็นเพราะว่าคนชาตินี้ยังไม่มีการพัฒนาทั้งทางร่างกายและสมอง^(๓๔)

(๓๑) ปี ๑๘๙๔ แผนกเผยแพร่วัฒนธรรมฝรั่งเศส ตั้ง “ศูนย์ศึกษาชานอย” และ “ศูนย์ศึกษา Ban-yen Nhan” (ไกลชานอย) มีหน้าที่จัดวิชาสอนให้โรงเรียนที่ชานอย และที่ Ban-yen-Nhan และยังได้ตั้งโรงเรียนผู้ใหญ่อันที่ชานอย และไซ่ง่อน

(๓๒) Les Colonies Françaises, อ้างแล้ว, p. 177

(๓๓) ก่อนหน้านั้น เมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๕ เปิดเรียนอยู่ชั้นเดียว ยังไม่เปิดเป็นโรงเรียน

(๓๔) Les Colonies Françaises, อ้างแล้ว, p. 178

ทางฝ่ายองค์การเผยแพร่ศาสนาอาอลิก ที่สำนักงานตั้งอยู่ที่เมือง Koutoum Don-Done และ Bassac นั้น ก็เปิดสอนภาษาลาติน และทางฝรั่งเศสเห็นว่อย่างไรเสียก็ยิ่งดีกว่าให้การศึกษาเป็นภาษาลาว ภาษาลาตินนั้นใกล้เคียงกับภาษาฝรั่งเศส ต่อไปจะเป็นการง่ายขึ้นถ้าจะเปลี่ยนให้คนค่อย ๆ หันมาสนใจเรียนภาษาฝรั่งเศส ปรากฏว่าการสอนของมิชชันนารีได้ผลพอสมควร

ที่ลาวเหนือ เมื่อฝรั่งเศสเข้าครอบครองลาวเหนือในปี ค.ศ. ๑๘๙๔ สิ่งแรกที่ทำคือ เลือกเอาเด็กลาวที่ฉลาดมาสอนภาษาฝรั่งเศส และฝึกให้เป็นล่ามประจำอยู่เมืองหลวงพระบาง ต่อมา จึงคัดเลือกเด็กที่เรียนดีประมาณ ๑๐ ถึง ๒๐ คน ส่งไปเรียนต่อที่ Collège Chasseloup-Laubat ที่ไซ่ง่อน แล้วกลับมาสอนหรือเป็นล่ามในประเทศของตน ในปีเดียวกันนี้ฝรั่งเศสได้เปิดโรงเรียนแบบฝรั่งเศส-ลาวขึ้นที่เมืองเซียงของ (Xieng Khouang) และเมืองเฮด (Muong-Het)

ปี ค.ศ. ๑๘๙๖ ครูฝรั่งเศสคนหนึ่งเปิดโรงเรียนขึ้นที่หลวงพระบาง รับนักเรียนทั้งประจำและไปกลับ วิชาที่สอนมีสอนการอ่านและเขียนภาษาฝรั่งเศส ภูมิศาสตร์ทั่วไป วิชาศิลปะและการช่างที่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและมาประกอบอาชีพได้ และภาษาลาว กำหนดหลักสูตร ๓ ปี สามปีต่อมา ครูคนนั้นถูกย้ายไปประจำที่ Tonkin จึงมอบงานให้ล่ามและครูลาวดำเนินงานดำเนินไปด้วยดี ผลการศึกษาของนักเรียนอยู่ในขั้นเป็นที่น่าพอใจ นักเรียนที่จบการศึกษาแล้วสามารถเข้าทำงานกับฝ่ายบริหารของฝรั่งเศสประจำลาวได้ ภายหลังฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรมฝรั่งเศสเข้ามาบริหารงานนี้เสียเอง ทางฝ่ายฝรั่งเศสก็หวังว่าผู้ที่จบออกมา คงจะทำประโยชน์ให้แก่ประเทศฝรั่งเศสในโอกาสต่อไปภายหลัง

สรุป การที่เรารู้ภาษาต่างประเทศเพียงภาษาเดียว ทำให้เราตกเป็นทาสความคิดของเจ้าของภาษาชาตินั้น ๆ เช่นเดียวกับปัจจุบันนี้ ผู้ที่ไปศึกษาต่างประเทศในประเทศใดประเทศหนึ่งเพียงแห่งเดียว ก็จะทำให้ผู้นั้นตกเป็นทาสความคิดของประเทศนั้น ๆ ไปโดยไม่รู้ตัว โดยเฉพาะภาษานั้นหรือประเทศนั้น เรายกย่องว่าเจริญกว่าของเราเอง เมื่อตกเป็นทาสความคิดอย่างนี้แล้วประเทศนั้นจะทำอะไรก็ดูจะถูกต้องและน่านิยมหรือดีกว่าชาติอื่นไปเสียหมด ดูเหมือนว่าผู้ปกครองอาณานิคมเริ่มตระหนักในความจริงนี้ นโยบายบริหารโรงเรียนในระยะหลังจึงเปลี่ยนไป เมื่อแรกเริ่มทีเดียวที่เข้าครอบครองอินโดจีน นโยบายทางการศึกษาที่ให้คนพื้นเมืองศึกษาภาษาฝรั่งเศสนั้นเพียงเพื่อขจัดปัญหาเรื่องภาษาที่สื่อสารกันไม่เข้าใจ ระหว่างคนฝรั่งเศสและคนพื้นเมือง ทำให้การติดต่อราชการและการค้าเป็นไปอย่างลำบาก และคนที่จะเสียผลประโยชน์มากกว่าคือฝรั่งเศส ภายหลังฝ่ายปกครองอาณานิคมเห็นว่า การให้คนพื้นเมืองพูดภาษาฝรั่งเศส มิได้เพียงเพื่อขจัดปัญหาเรื่องภาษาเท่านั้น

การให้คนรู้ภาษาฝรั่งเศสและวัฒนธรรมฝรั่งเศสยังเป็นทางหนึ่งที่สามารถดึงคนพื้นเมืองเข้ามาอยู่ใน
อำนาจได้อย่างสันติ แล้วผลประโยชน์อื่น ๆ ก็จะมาเอง

ในจำนวนประเทศอินโดจีน ๓ ประเทศนี้ เวียดนามรับวัฒนธรรมฝรั่งเศสได้มากกว่าเขมร
และลาว โรงเรียนที่ฝรั่งเศสตั้งขึ้นมีอยู่ทั่วเวียดนาม ภาษาเดิมของเวียดนามที่มีลักษณะคล้ายภาษา
จีนก็ถูกมิชชันนารีเปลี่ยนไปเขียนด้วยตัวอักษรลาติน ตามความเห็นของผู้เขียนคิดว่าเวียดนาม
เปลี่ยนความคิดง่าย เนื่องจากศาสนาในเวียดนามเป็นสำคัญ ศาสนาที่มีหลายลัทธิ ความยึดมั่นใน
ศาสนาของคนเวียดนามเป็นไปคนละทาง ไม่มุ่งไปสู่จุดใดจุดหนึ่งเพียงจุดเดียว เช่น ครอบครวั
นอาจนับถือลัทธิขงจื้อ ครอบครวันั้นนับถือเต๋า บางครอบครวัอาจนับถือเจ้าแม่กวนอิมและอื่น ๆ
ประชาชนเปลี่ยนนับถือลัทธิได้ไม่ถือว่าเป็นสิ่งไม่ควรทำ ทำให้คนถือเป็นเรื่องธรรมดาและเกิดความ
เคยชินจนหนักเข้าก็เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ ก็ยังไม่ไช่เรื่องร้ายแรงอีก เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่
ฝรั่งเศสพยายามยุบโรงเรียนจีนหรือเวียดนามในเวียดนาม จึงทำไปได้โดยง่าย ให้คนมาเรียนภาษา
ฝรั่งเศสแทนก็ทำได้โดยไม่มีปฏิกิริยาคัดค้าน ตรงข้ามคนเวียดนามที่ได้เรียนภาษาฝรั่งเศสกลับถือ
เป็นที่เชิดหน้าชูตา ส่วนเขมรและลาวนั้น มีสิ่งยึดเหนี่ยวในชาติอยู่ร่วมกันสิ่งเดียว คือ วัด
ประชาชนผูกพันกับวัดมาก และวัดก็ทำให้คนรู้สึกได้ว่าเป็นที่พึ่งที่ติของตน ไปวัดมีแต่ดีกลับมา
ไม่มีเสีย เมื่อคนคิดอย่างนี้การที่ฝรั่งเศสจะดึงเอาคนออกจากวัดนั้น จึงมิใช่สิ่งที่ทำได้ง่ายนัก